

IV. CUMHURİYETİN ANAYASASINA DOĞRU [*]

François de Menthon

Hukuk Fakülteleri Profesörü, eski vekil

Umumî seçimin yeni bir anayasa lehinde neticeleneceği hususunda şüphemiz yoktur. Diğer sahalarda olduğu kadar bu sahada da bir inkılâp kendini ibram etmektedir: 1940 dan önceki müesseseler kötülüklerini isbat edecek uzun bir zaman bulmuşlardır; bunlar gerek örf ve âdetlerimize gerek siyasi gelişmemize intibak etmiş olmadıkları gibi hâdiselere de uygun değildiler. Üçüncü Cumhuriyetin inhitatı boyunca müesseselerinin, şahıs veya âdetlerinin müteakıl mesuliyetlerini araştırmak boşuna yorulmaktır; müesseseler ancak kendilerini kullanacak insanlara uygun buldukları ve bir milletin örf ve âdetlerini ilerlettikleri nisbette iyidirler; 1918 e kadar az çok kâfi görülen 1875 müesseseleri daha sonra hem şahıslar hem de teamüller bakımından mekrûh addedilmişlerdir. Zaten aynı müesseseler herkesin âmme işlerine şurlu bir iştiraki ile ifadelenen hakiki demokrasiyi gerçekleştirememişlerdi, o kadar ki halk fazlasile oligarşik bir cumhuriyete olduğu kadar sitenin müşterek hayrına karşı da lâkayit kalmıştı. Nihayet ve bilhassa, istihraç suretile, âmme makamlarına elzem salâhiyet, iktidar ve müessiriyeti de sağlamış değildiler.

III. Cumhuriyetin Anayasası ıslaha muhtaç, şu veya bu maddelerinin tâdili gereken bir kanun değildir; fakat tezgâha yeni bir Anayasa, IV. Cumhuriyetin Anayasasını koymamız lâzımdır. Hususile Anayasa tanzimi sa-

[*] Fransanın yeni bir anayasa buhranı geçirdiği bir devrede, Nürnberg mahkemesinde Nazi harp suçularının muhakemesinde Fransız mümessilliğini de ifa etmiş bulunan François de Menthon'un bu makalesi hususî bir ehemmiyet taşımaktadır. Bilindiği veçhile IV. Cumhuriyetin anayasasını hazırlıyacak Müessesan Meclisinin sunduğu proje 5 Mayıs 1946 referandumunda reddedilmiştir. İkinci proje ise, geçenlerde kabul edilmiştir. Bu yazı «Les Cahiers Politiques» adlı mecmuanın Ağustos - Eylül 1945 sayısında nesredilmiş olmakla beraber, Fransanın kesif bir anayasa faaliyetine sahne olduğu bu sıralarda, ünlü bir Fransız mütefekkirinin fikirlerini cıklaması bakımından, aktüel değerini muhafaza etmektedir.

hasında an'ane ve tecrübe itibarile zengin, eski bir millet olduğumuz muhakkaktır; bunlardan herhangi birini ihmal pek mânasız kaçacaktır, bununla beraber kanaatimizce sözü geçen an'ane ve tecrübeleri bir ân dahi hatırdan çıkarmıyarak, doğrudan doğruya Fransız halkının bugünkü hasret ve ihtiyaçlarına cevap veren siyasi müesseseleri araştırmak yerinde olacaktır. Yine yabancı müesseselerin tertip, işleyiş ve tarihlerine bigâne kalacak da değiliz, fakat bunları sırf hususi şartlarımıza intibak endişesiyle örnek alamayız; her milletin tarihi, coğrafyası ve siyasi psikolojisi müesseselerine doğrudan doğruya hükmeder.

Fransa demokrasi ile meşbu ve bu yolda gittikçe artan müessir bir idareye kavuşmak istiyen bir millettir. Bu müşterek hasret kalkınmamızın, bünye inkılâbımız hakkındaki müşterek arzumuzun zarureti ve devletin rolündeki muasır şümullenme ile hemâhenktir; bugün bütün devletler, ve hepsinden fazla Fransa, kuvvetli ve müessir âmme makamlarına muhtaçtır. Fakat memleketimizde kuvvetli bir devlet ancak ve topyekûn demokratik müesseseler içinde emin temeller bulabilir, zira en sağlam destek bütün halk olduğuna göre onun da demokrasiden gayri mümkün bir rejim tasavvur etmesine imkân yoktur.

Fransız halkı siyasi demokrasi telâkkisine iki zarureti ortak etmektedir: Memleketin idaresi halk iradesinin tecellisi olmalıdır, aynı idare dokunulmaz addedilen bir takım haklara riayet etmelidir. Başka bir deyişle, hükümler halkın ekseriyeti mümessilleri vasıtasile hükümet eder, fakat hürriyet, müsavat, uhuvvet, ve adalet herkes tarafından ve herkes için sıyanete mazhar kılınmadıkça Fransız vatandaşı nazarında demokrasi bahis mevzuu olamaz. Ekseriyet hükümet etme hakkına sahiptir, çünkü ekseriyettir; fakat ancak bütün vatandaşlarca müşterek sayılan mânevî ve esasî taleplere riayet etmesi de şarttır.

Bundan böyle halk hâkimiyetinin icrası kendilerine memleket işlerinin daha iyi yürümesi hususunda itimat edilen mümessillerin basit ve devri bir tayinine irca edilemez. Sabit merhalelerle bir mebusa açık bono vermek üzere rey sandıklarından şifa ummak pek tatminkâr görünmiyen asgarî bir siyasi demokrasi idi. Henüz muhafaza ettiği iptidailiğine rağmen medenî terbiyenin daha ileri, münakalenin daha kolay, içtimai hayatın da daha kesif ve toplu bulunmaları halk ile mümessilleri ve hükümeti arasında daimî ve değişmez bir irtibatın kuvvetli âmilleridir; artık hükümet veya parlamento ile milli duygu arasındaki ayrılığın devamı hoş görülemez; hattâ hâkimiyet sahibi halkın reyi alınmadan istisnai mahiyette ciddi tedbirlerin milleti ilzam etmeleri hayretle karşılanacaktır. Şunu da ilâve edelim ki, milli irade sırf ferdî reylerin mahsubu ile değer kazanarak tecelli edemeyecektir, muhakkak ki bu reyler esastır, bununla beraber her

neviden topluluk ve birlikler milli iştiyakların açığa vurulmasına yardım etmektedirler ve temsil ettikleri menfaatler âmme makamları tarafından idrâk edilmelidir.

Temel ferdi haklar mefhumu halk psikolojisinde bilhassa tazelenmiş ve sarahat kesbetmiştir. Vichy ile düşman uzun bir cumhuriyet itiyadının örselediği Hürriyet, Müsavat, Adalet ve Uhuvvet kelimelerine bütün an'anevi sadalarını vermişlerdir. Fakat bilhassa içtimaî ahlâkın sabırlı bir tetkik ve teşhizi sayesinde bu mefhumların halkçı mânaları sadece medeni ve şekli kalmıyarak, muhtevaları kültürel, iktisadî ve içtimaî fikirlerle kabarmıştır. Diğer taraftan bizatihi ferdi haklara tabii devamlarını teşkil eden kollektif haklar da inzımam etmiştir: Meslekî birlikler hakkı, mahallî topluluklar, aile, dernek kurma veya kültürel hareketler hakkı. Diğer taraftan felâketi tatmış ve hayal sukutları içinde bunalmanın ne olduğunu anlamış bir millet ne belediye dairelerinin cephelerine tekrar hakkedilecek tantanalı kelimelere ne de resmî nutuklar ve seçim beyanatındaki ideoloji atıflarına pek bel bağlamıyacaktır. Fransız vatandaşı, temel addettiği haklara herhangi bir âmme makamı tarafından müessir surette saygı gösterilmediği takdirde, demokrasi içinde yaşadığını idrâk edemeyecektir.

İmtiyazları üzerindeki titizliği büsbütün artan Fransız demokrasisi kendisini müessir ve muktedir âmme makamları ile ifade isteğindedir. Bu gerçekleştirme ve dinamizm iradesi, muasır âlemde her hükûmet ve meclisin vazifeleri ile aynidir ve bilhassa bugün içinde bulunduğumuz ahvale tercüman olmaktadır.

Dışarıdan gelen ve bir millet üzerine öldürücü vahametleri ile çökebilen ânî tehlikelere mütenazır olarak devletin iktisadî vazifelerinin genişlemesi âmme makamlarının vazifelerini de şümullendirmiş ve kısmen değiştirmiştir. Bilhassa vatandaşlar arasındaki hususî hukuk münasebetleri, öğretim şekli veya âmme intizamını hâkim kılma ile ilgili tanzim faaliyetinde bulunmak zamanı geçmiştir; fakat yapılacak olan memleketin bütün bir iktisadî hayatını sevk ve idare [1], milli müdafaa veya ha-

[1] Daniel VILLEY, *Cahiers Politiques*'in haziran sayısı, s. 43 de şöyle yazmakta idi: «Hürriyet huzur gibi gayrikabillı tecezzidir. Devletçilik (économie dirigée) ancak cumhuriyetin esâsındandır». Daniel Villey'in yalnız siyasi demokrasi ve cumhuriyete değil, fakat devletçiliğe karşı da mücadele ettiği bence malûmdur. Fakat bu yazımda mevzu haricidir; bu tarz muhakeme şekli mazide işe yaradığı gibi, müstakbelde de her türlü faşizm tarafından demokrasiye karşı konulacaktır, ben kısaca bu durumu cevaplandırmak arzusundayım.

Daniel Villey pek iyi bilir ki, her vatandaşın devlete olduğu kadar, benzerlerine karşı hürriyeti, ne nazari ne de ameli bakımlardan mutlak değildir ve hürriyet ancak

yırlı beynelmilel münasebetler sağlamak ve yine anavatan ile gittikçe inkişaf eden müstemleke ve mahmî ülkelerin münasebetlerini düzenlemektir. Bunun için de kuvvet yani geniş bir teşebbüs alma iktidarı, şümüllü bir karar salâhiyeti, kudretli vasıtalar lâzımdır. Süreklilik de lâzımdır zira bir harici ve askerî siyaset, bir nüfus ve iktisat siyaseti veya bir imparatorluk siyaseti kısa günün kârı değildir ve muhakkak bir akametten yakasını sıyrarak her ay hattâ her sene ileri sürülemez. Kuvvet ile sürekliliğin siyasette her zaman için birer muvaffakiyet şartı halinde gözükmüş oldukları hususunda tereddüde mahal yoktur, ve asıl bugün devletlerin gayrimuayyen tevessüleri nazara alındıkta, kendilerini daha hayati ve hailevi bir ağırlıkla tahmil etmektedirler.

Dahası da var. Halihazırın Fransız siyaset ölçüleri bakımından, âmme makamlarımızın zaafı yarın âni bir tehlike teşkil edebilecektir. Milletın hasretini çektiği inkılâp yolunda, siyasî müesseselerimizin yenileştirilmesi, ister istemez, katedilecek ilk merhale halinde gözükmektedir. Geleceğin Anayasası bir itidal ve istikrar endişesile bu inkılâp devresini tıkayamayacaktır, bununla beraber kanunun vazifesi böyle bir devrenin küşadını ve iyice idrakini mümkün kılmaktır, ve sadece mümkün kılmak değil muvaffakiyet ve ömrünü de sağlamaktır. Yeni Anayasadan beklenen bizi en kısa bir zamanda hakikî demokrasiye kavuşturmasıdır; fakat yine, Cumhuriyet içinde ve Cumhuriyet yoluyla, sırf iktisadî ve içtimai rejimimizde değil müesseselerimizin heyeti umumiyesi için mübrem istihaleleri ilân

ve ancak âmnenin hayrına matuf, ahlâkla mahdut olmak şartile tanzim edildiği takdirde mevcut olabilir. Huzur gibi hürriyetin bölünmez olduğunu ileri sürmek biraz cabuk verilmiş bir hükümdür; sulh ve huzur coğrafi bakımdan tecezzi kabul etmez, hürriyet ne cihansümul ne de topyekündür, ve Daniel Villey bunun baska türlü de olamayacağına vakıftır, zira siyasî olduğu kadar ahlâkî sahada da hürriyet beşerin bütün kudret ve tenakuzlarını, bütün asalet ve sefaletlerini meydana koyar.

Daniel Villey'in şu bakımdan benimle beraber olduğu muhakkaktır ki, halin icaplarını ve beşerî terakkinin durumunu gözden irak tutmıyarak, bütün dava insanın kurtuluşu için en iyi vasıtaları aramaktır. İmdi, kanaatimce, dar bir iktisat disiplini, kuvvetlilerin ellerinde bulundurmağa mütemayil oldukları hayli müfrit mükellefiyet ve tâbiyetten insanları kurtarabilir; devletin ve vatandaşların hürriyeti, kısaca hürriyet bakımından mühim olan iktisadın mümkün mertebe vatandaşların omuzuna az çökmesidir.

Diğer taraftan devletçilik siyasetinin harici siyasetten, millî müdafaadan veya nüfus siyasetinden daha fazla süreklilik talep etmediği de aşkârdır. Her sahada siyasî bir istimrar elzemdir. Cumhuriyet bu kadar temelli bir zarureti gözönünde bulundurmalı, ona uymalı ve binnetice taazzuv etmelidir.

ederek bunlara istikamet vermesi de temenniye şayandır. Fransanın dahili muvazene, umran ve satvetine kavuşması için elzem idarî, içtimai, iktisadî, ahlâki, kültürel ve demografik istihalelerin sür'atle ve karışıklığa meydan verilmeden vukuunu temin için yeni Anayasa, karşısında içtimai muhafazanın diktiği bütün mâniaları yıkacak ve yeni cemiyet çocuğunu düşürmeğe kalkışanları manevralarından caydıracak kudrette âmme makamları tesis etmelidir. Hakiki bir milletler cemiyetinin neşvünemasına olduğu kadar, haklarımızın müdafaası, harp sonrası rekabetleri içinde mevkiimizin istirdadı bakımlarından beynelmilel ivicaçların hiçbir inkıta kabul etmiyerek kudretli âmme idarelerini müstelzim bulduklarını ilâve abes kaçmaz mı?

* * *

Demokrasi ve müessiriyet, işte birbiri ardından müstakbel Anayasaya ithali gereken iki nâzım vasıf bunlardır.

İmdi Cumhuriyet muhalifleri her iki keyfiyet arasındaki zıddiyeti belirtmektedirler. Demokrasi daima demagojiye götürecektir, çünkü kürsü kavgacıları halka muhali vadedeceklerdir, demagoji hakikati inkâr ve tecahüle saptığına göre iktidarsızlığa sevkedecektir. Kelâmın cezbesi ve mücerret mantık tezahürleri peşinden sürüklenen halk yığınları gibi demokrasi de bizzature ihtirasi çok ve istikrardan mahrum kalacaktır. Demokrasi salâhiyetsiz olacaktır, zira vatandaşlar ekseriyetinin üstün bir karar vermeğe davet edildikleri köklü siyaset problemleri hakkında kâfi vukufu yoktur.

Bütün bu mülâhazalara, hürriyetin aşırı hareketlerle olduğu kadar demokrasinin de demagoji ile intıbak etmediği; kütlenin kararsızlığı, meclislerin heyecanı, yığınların sürüklenmesi hâdiselerinin demokrasi icabından olan makul ve ferdci karar ile taban tabana zıddiyeti; umumî mahiyette şahıs seçimi veya siyasî tercihlerin millî hayata ve âmme işlerine verilecek istikamette salim bir muhakemeden gayri hususî bir salâhiyete ve bilgiç bir tekniğe ihtiyacı olmadığı cevapları verilebilir.

Böyle olmakla beraber, demokrasi ve müessiriyet demokrasinin bizzat kendi taazzuv ve inzıbat kaidelerine tâbiyeti şartile birleşebilirler. İnsan hürriyetinin en mükemmel siyasî ifadesi demokrasiye tab'ı beşer bu «kendini murakabe» yi tahmil etmiştir. Hürriyet ve adalet gibi, demokrasi de tam mânasile gerçekleşemeyecektir, zira insan eskiden ne ise yine odur; demokrasi hem kendisine hem hasımlarına karşı müdafa halindedir, fakat elverişli bir vasat ve Anayasa içinde her an kemale yaklaşmaktadır. Demokrasi müesseseleri bu bakımdan terbiye müesseselerinin benzeri olarak hem bu daimî müdafaayı hem de nisbî açılışı kendilerine rehber itti-haz edeceklerdir.

Bu müesseseler doğrudan demokrasiyi, umumî seçimin seçilenler üzerindeki tesirli murakabesini, daimî ve müsterek menfaatlerin temsilini, teşriî fonksiyonların meclisler vasıtasile ifasını ve icra kuvveti üzerindeki murakabe salâhiyetlerinin istimal tarzını tanzimi getirmekle temsili rejimin noksanlarını telâfi gayesini güdeceklerdir. Filhakika şunu da kaydedelim ki, yukarıda hatırlatılan tenkitler bizatihi demokrasiden fazla aşılandığı temsili rejime müteveccihdirler. Fransa gibi bir memlekette parlamenter temsil demokrasinin tabii ifadesi kalmakta bizzarure devam edecektir; fakat parlamenter temsil kendini ancak muntazam irtibatını muhafaza ettiği intihap heyeti muvacehesinde mesul addetmektedir. Ayrıca, demokratik terakki meşru kıldığı takdirde, temenniye değer bir cihet de fazla müstaceliyeti mucip bulunmayan pek mühim meseleler hakkında hükümrân halkın reyini vasıtasız olarak izhar edebilmesidir. Kollektif menfaatleri bu bakımdan vekâleti haiz mütehassıslarla, mesleki veya diğer cemiyetlerle temsil milli iradeyi ifade itibarile bir ilerlemedir ve bu durum umumî seçimin hükümrânlığını nefyetmez, yeter ki bu cemiyetler kendi içlerinde demokratik bulunsunlar ve umumî seçim ile iş başına getirdiklerinin reylerini kale almıyan mümessillere malik olmasınlar. Parlamenter temsil teşriî kuvvetini istimal icra kuvvetini de murakabe eder. Bununla beraber kanunun fertler arasındaki hukuk münasebetlerini ve fertlerle âmme makamları arasındaki vecibeleri bütün teferruatile tanzim etmesini zarurî kılan hiçbir kayda demokratik prensipler içinde rastlanmamaktadır; yine demokratik prensipler içinde hiçbir kayıt icra kuvvetinin istenilen ciddiyeti temin edecek şekiller tahtında murakabesine mâni değildir.

Tabii ve ayrılmaz «manacerleri» siyasî partilerin müdahalelerinden mahrum buldukları müddetçe bizzat müesseseler demokrasiyi uzuvlandırmak hususunda âciz kalacaklardır. Demokrasi gayri uzvi yığınların saltanatı değil, halkın beğendiği teşkilâtlar halinde birleşmesidir. Bu teşekküllerin vazifeleri, bir çok mesele hakkında demokrasiyi tenvir ve şahısların tayininde yol göstermektir; siyasî partiler seçmen için tetkik dairesi, istihbarat merkezi, şikâyet merciidirler ve ona namzetleri demokratik bir yol sayesinde tayini öğretirler, bir mesele hakkındaki hükümlerini tam bir bilgiye müsteniden vermesini sağlarlar. Siyasî partiler demokrasinin mübrem vasıtası oldukları kadar terakkisinin de şartıdır. Bunların demokrasi içinde zarurî rollerini oynayabilmeleri için her türlü tek isimli seçim usulünden vazgeçmek ve seçim listelerinin, mesuliyetini yüklenmiş bir parti tarafından arz ve temin edilmeleri hususunu tahakkuk ettirmek lâzımdır. Fakat partilerin tesiri çok iyi olacağı kadar çok kötü de olabilir, ve Almanyada Nasyonal Sosyalist Partisinin kâfi derecede isbat ettiği

veçhile, modern propaganda fenni sayesinde kütlenin yükseltilmesi bu teşekküllere hemen hemen hudutsuz bir sürüklenme ve kandırma kuvveti temin etmektedir. Gelişme ve korunması için demokrasi siyasi partilere Anayasaya dahil bir statü verilmesini talep etmelidir; bu teşekkülleri demokratik bir şekle, aleniyete ve bütçelerinin murakabesine bağlamak ve hususile yalan haberler neşretmeleri, hakaretâmiz ve Cumhuriyet aleyhdarı hareketleri dolayısıyla mesuliyetlerini sarih surette tesbit yapılacak ilk işlerden maduttur. Bilfarz bir siyasi partinin sigorta, demiryolu veya yabancı petrol tröstlerinin parasile işleyen bir vasıta olması tecviz edilemez.

Kanaatimizce bu suretle teşkilâtlanan ve çerçeveselenen demokrasi âmme makamlarına zamanımız için elzem müessiriyeti temin edecektir. Hiç bir tahrik, en kudretli bir şahıs veya en kalabalık bir parti bütünü tarafından yapılsa dahi, serbest seçimlerde ibram edilen halk iradesi kadar kuvvetli olamaz. Muhakkak ki bu seçimler intihap heyetinin görüş farklarını, bazan da parçalanma veya adamakıllı bölünmelerini gösterebilirler. Zaten demokrasinin tehlikesi de buradadır, zaafı bu noktada mündemiçtir veya olabilir ve bu sebeple ne cihanşumullüğü ne de kemali iddia edilebilir. Bununla beraber bugünün Fransasında, milli değerde siyasi meseleler üzerinde anlaşma, muhakkak ki tam değil fakat pek umumidir; demokrasi parçalanmasından mütevellit iktidarsızlık tehlikesi sadece siyasi partilerin hatası yüzündendir. İdeoloji farkları, program ayrılıkları hükümetin istinat etmesi gereken geniş bir ekseriyeti temin sadedinde demokrasiyi her türlü siyasi anlaşmadan mahrum edecek kadar parçalamamalıdır. Vatanperverane hakikatlerin daimi hassasiyeti içinde, uyuşmaların siyasi mesnetlerini araştırmak ve memleket muvacehesinde milli efkârın teveccüh ettiği temayülleri sarahatle tebarüz ettirmek kendilerine düşen bir vazifedir. Bir bakıma doğrudan demokrasinin ithali bir bakıma da siyasi partilerin tanzimi temsili demokrasinin mümkün inhiraflarını düzeltecek tedbirlerdir. Nisbi temsilden de şıfali bir tesir beklenebilir, o kadar ki umumî seçimin ferdasında partilerden hiçbiri tek başına hükümeti kurmak sevdasına kapılmıyacaktır. Bu suretle tekemmül etmiş demokrasi âletini kullananlara terettüb eden vazife, ondan yarın Fransaya vereceği şeyi yani memleket emrinde yaratıcı enerji kaynağını istihraç etmektir.

Zira, pek tabii olarak, müesseseler insanların ve bilhassa noksan bulunan güzidelerin yerine kaim olamazlar. Fakat bize göre işte bu boşluğu doldurmak ve ricale kavuşmak ancak demokrasi ile kabil olacaktır. Rical rejimi III. Cumhuriyet boyunca devam etmiş ve uzun süren hâlet nezileri inhibitatı teshil etmiştir, çünkü, istisnalardan sarfınazar siyasi partiler ana vazifelerinden birisini, bütün içtimaî sınıflar içinden müstait şefleri seçe-

rek ahlâkî ve fikrî terbiyeleri ile iştigali ihmal etmişlerdir. Partilerin istikbalde, bu sahada olduğu kadar diğer sahalardaki vazifelerini de başarıları şartile, bütün halkı mülke iştirak ettirip siyasi seviyesini olgunlaştıran demokrasi bize memleketin muhtaç olduğu güzide şahsiyetleri meydana çıkarma hususunda en ehil rejim görünmektedir.

Bir çokları muhtasar, esas teşkilât hayatının mümkün ârizalarını teferruatile tesbit etmiyerek yalnız âmme makamlarının teşkilât ve müte-kabil münasebetlerini tanzim ile iktifa edecek bir Anayasaya taraftar olabilirler. Müessesan Meclisi hayli kısa üç kanun ısdarı ile iktifa eden Millet Meclisini takip edebilir [2]. Kanaatimizce esas teşkilât hayatı muayyen bir elâstikiyeti müstelzimidir, bunun için de geniş mikyasta Anayasa teâmülleri ihdasile uğraşmak, âmme makamlarına müteallik kanunları öze irca etmek lâzımdır. Fakat biz bu metinleri bir İnsan ve Yurddaş Hakları Beyannamesile başlatmayı hale uygun bulmaktayız.

Tek itiraza mahal vermeyecek durum odur ki, eğer Cumhuriyete bağlılık umumî ve köklü ise, bu yalnız amelî ve hissî hattâ an'anevî sahada değil fakat aynı zamanda bu rabitanın felsefî, ahlâkî ve hukukî muhtevasına olan şuurlu bir intisaptadır; ayrıca Vichy havası, faşist ve nazi propagandalarının bazan kendilerini en mükemmel cumhuriyetçi sananların kafalarında yer ettiği de inkâr olunamaz. Diğer taraftan Vichy tecrübesi inhilâl tohumları bırakmıştır. Etrafında Fransız vahdetinin kenetleneyeceği ve geniş bir medenî terbiye gayretinin gelişeceği müşterek ideolojiyi yeniden düsturlaştırmak lâzımdır.

«Millet Meclisi halinde teşekkül eden Fransa halkının mümessilleri... İnsanın tabii gayri kabili terk ve mukaddes haklarını ilâna karar» vereli-denberi bir buçuk asır geçmiştir; bu yüz elli sene beşerî vicdan ve ilim bakımından bilhassa zengindir. Bazı ilâve ve tashihler bu mukaddes hükümlere riayetsizlik teşkil etmiyecektir. Em. Mounier haklı olarak şöyle yazmaktadır: «En az kabili itiraz hakların ifadesinde Haklar Beyannamesi zamanın hatalarile malûdür: fazla aklilik, fazla ferdiyetçilik.» [3]. Müellif şahsın haklarına içtimaî heyetle Devletin haklarını da ilâveyi teklif etmektedir.

[2] 24 şubat 1875 Sena teşkilâtına dair kanun; 25 şubat 1875 âmme makamları teşkilâtına dair kanun; 16 temmuz 1875 âmme makamlarının münasebetlerine dair kanun.

[3] Em. MOUNIER: *Faut-il réviser la déclaration des droits?* (Esprit, décembre 1944, mars, avril, mai 1945).

İçtimai ve fikrî inkişafı, kollektif kuvvetlerin gelişmesini, Devletin rolündeki genişlemeyi bu «yeniden ele alma» nın, Anayasanın ihtilâlcî bir devre nihayetini ifadeden ziyade IV. Cumhuriyetin kuvvetle inkılâpçı bir eserin mukaddimesi olması gerektiği düşünülünce, lüzumu idrak edilmektedir. 1946 Haklar Beyannamesi bilhassa bir ıslahat serisinin istihraç edilebileceği, hususile içtimai sahada, prensipler vazedecektir; böylelikle IV. Cumhuriyete hakikî çehresini verecek ve istikbalî taahhüt edecektir. 1789 Beyannamesinin devrinde olduğu gibi idrak edilmiş bir hali zaptetmiyecek, fakat hariminde yeni bir cemiyeti taşıyacaktır.

Bir Haklar Beyannamesi, Anayasa tarafından mutantan bir şekilde ilân edilen, fiiliyatta müessir bir haklar müdafaasını önceden derpiş edecektir. Haklar beyannamelerinden gayrı, ilk ihtilâlcî Anayasalarda, hakların teminatı denen bir hükümün de tadat olunan hakları teşri kuvvetinin hareketlerine karşı teminat altına aldığı kaydedilmekte olduğu hatırlardadır [4]. Haklar Beyannamesinin mânevî otoritesi bu suretle tasrih edildikte, kanunların Anayasaya uygunluğunun murakabesi meselesine yer verilecek midir? Biz bu usulü lüzumlu bulmaktayız ve ileride Fransız demokrasi telâkkisi ile nasıl telif edilebileceğini de işaret edeceğiz.

Yine Anayasanın bir siyasî partiler statüsünü ihtiva etmesini muvafık görmekteyiz. Kanaatimizce bunlar demokrasinin terakki ve tatbik sahasına isali bakımından mübrem vasıtalar, partiler bu rollerini başaramadıkları takdirde en iyi Anayasa bile akamete mahkûmdur, buna mukabil demokrasi de bunların kudretlenmesi neticesi vukubulacak inhıraf ve suiistimallere karşı mücehhez bulunmalıdır. Partiler yalnız ve yalnız intihap heyetinin bir kısmının ifade vasıtaları addedilebilir, yoksa ne hükûmetin, ne şu veya bu vekilin, ne bir yabancı hükûmet veya partinin hizmetinde olabilirler ve seçmenler Devletten bu hususta teminat almalıdırlar. Yine bu teşekküller hedeflerine ulaşabilmek için her usulden de faydalanamayacaklardır; fertlere memnu olan efkârı umumiye üzerinde şümüllü hareket vasıtalarına malik kudretli teşekküller hakkında bilhassa müeyyidelendirilmelidir. Böyle bir netice ancak partilere demokratik bir statü tahmil, gelir ve masraf fasıllarını murakabe ve neşir, mesuliyetlerini derpiş etmekle elde edilebilir. Bütün siyasî partilerin kaynak ve usullerinin şüpheden vareste olması menfaatleri icabı değil midir? Siyasî partiler demokrasinin normal işleyişi için lüzumlu olduklarına göre, Devlet temsil ettikleri efkârı umumiye parçasına nisbetle yani umumî seçimde kazan-

[4] Nitekim 3 eylül 1791 Anayasası, titre 1, kısım 3 de şu hüküm vardır: «Teşri kuvveti bu başlıkta mündemice ve Anayasa tarafından müemmen tabii ve medeni hakların istimaline mâni ve muhil hiçbir kanun yapamaz.»

dıkları rey miktarınca, lüzumlu meblâğı emirlerine âmâde tutacak, propagandalarını müsavî şartlar dahilinde tanzim ederek gerekli maddî vasıtaları da istifadelerine arzedecektir. Anayasaya bir siyasi partiler statüsü ithalile demokrasinin serbest hareketine özlülük ve ahlâkîlik katılması sağlanmış olacaktır; aynı statü çözümü zor bir hayli meseleyi açığa vurmaktadır ve hiçbir zaman tam mânasile riayete mazhar olamayacaktır; bu müşküleri ve bu şüpheciligi yenmek gerektir; mesele samimi demokratlar bakımından ciddiyet arzetedir.

IV. Cumhuriyetin Anayasasına bir Haklar Beyannamesi ve bir de siyasi partiler statüsü ithaline atfettiğimiz ehemmiyetin derecesi ne olursa olsun, âmme makamlarının teşkili ve taazzuvu en esash ve mudil bir mesele kalmaktadır.

İdeolojik meseleleri müşahhas kılmak nisbeten kolay bir iştir. Fakat bu ilk meşgaleye, siyasi psikoloji malzemesile daima ihtilâflı ve nâtamam bir tesviyenin henüz acemice bir tetkiki inzımam etmektedir. Bir siyasi demokrasideki çeşitli fonksiyonların muhtelif katlarında birbirini takip eden birbirinden bu kadar farklı insanları sitenin müşterek hayrı için en iyi şartlar dahilinde teşriki mesaiye sevk etmek nasıl mümkün olabilir?

Bu birlikte çalışmanın uzvi kaideleri, kuvvetler muvazenesi ve mües-siriyet gibi ikili bir araştırmadan mülhem olacaklardır.

Anayasa sahasında an'anevi muvazene mefhumu milletlerin hikmetini hulâsa eder görünmektedir. Devlet adamları, herkes gibi, parlamenterler veya idareciler de olsa, hattâ mutedil mizaçlı bulunsalar dahi kendilerine emanet olunan iktidarı suiistimale tab'an meyyaldirler; diğer taraftan daha yüksekte bulunanlar ise, ne âlimi kül ne de lâyuhtidirdirler ve hükümleri çok kereler ihtiraslarla bulanabilir; insanlara ferden vaki olan zümre ve meclisler için fazlasile mümkündür, çünkü akıllı bir insanın gururuna zarurî hudutlar mevcut ise de, kendini millet içinde her şey ve nefsinde bütün ilim ve faziletleri câmi sanan, yine aklın toplu ihtirasa ferdi sürüklenişten daha az hâkim olabilmesi dolayısıyla, bir cemiyetin iddialarında bu kabil hudutlar hemen hiç yoktur. Millî iradenin doğrudan veya mü-messilleri vasıtasile, kararlarında fikirlerin çarpışması neticesi âzamî muhakeme ile icraya geçmesini istemek ona karşı şüphe beslemeyi tazammun etmez; her türlü tedahüle, gayri şuuri dahi olsa hükümet veya parlamen-toda namına konuşmak isteyen herhangi bir kimsenin emniyeti suiistima-line karşı müdafaa bilâkis onu korumaktır. İntihap heyeti ile seçtikleri, seçilenler ile kendilerini hükümette temsil edenler arasındaki bağlar o tanzimi icap ettirir ki, seçilenler daima seçmenlerin, hükümet edenler de seçilenlerin vekilleri olduklarını unutmasınlar... Kuvvetler arasındaki bu müte-kabil derecelenme en makul hadler dahilinde intihap heyetinin ol-

duğu kadar seçilenlerin hâkimiyeti istimalini teminat altına alacaktır; seçilenler intihap heyetinin bir mizaç değişimi veya doğru yanlış bir haber üzerine yerlerinden edilemeyecekleri gibi, hükûmet mekanizması başındakiler de mevkilerinde istikrar bulacaklardır; fakat seçmenler olsun parlâmento âzaları olsun iradelerini o şartlar içinde izhar etmelidirler ki, millî hâkimiyet bütün berraklığı ve kendi vasıtaları ile ve âmme iktidarlarını ellerinde bulunduranlara verdikleri vekâlet yolile, saygı içinde icra edilegelsin.

Müessiriyetleri ile iştigal gözönünde bulundurulmadığı takdirde, kuvvetlerin makul bir muvazenesini araştırmak onları zaafa duçar edebilir. Birini diğeri ile frenlemek, veya herbirini binbir bağla sımsıkı bağlamak, ve ferasetle ayar ve ikmal edilmiş bir mukabil ağırlık tesisi pek kolay olsa gerektir. Durmadan sıkıştırılan frenler, bu çok sıkı bağlar, ve bu kadar iyi hesaplanan mukabil ağırlıklar nihayet hep beraber büyük teşebbüslere girişmek kudretini bel' ile atalet tevlit edeceklerdir. Bir meclisi diğeri, hükûmeti parlâmento, hükûmet reisini cumhurreisi veya müteka-bilen, yine hükûmet reisini vekiller heyeti ile muvazelenlendirmek pekâlâ mümkündür, fakat neticede kuvvetlerin kötürümleşmesi, vasattan dún kimselerin uyuşturucu saltanatı tesis edilmiş olacak ve bunlara iktidarsızların abes hareketleri ve bozguncuların entrikaları inzımam edecekler; veya bazı nümunelik halisüddemler kazaen bu takım içinde bulunurlarsa bunlarda her şeyi yıkmak tehdidi sezilerek umumiyetle çabuk ihraç edileceklerdir. Hakikî kuvvetler muvazenesi hiçbir suretle bu Cumhuriyet karikatürüne benzemez. Muvazene, itidal ve inzıbat demektir; itidal ve inzıbat satvet ve kuvvet tevlit ederler. Herkes ve her fert müşterek esere izafeten düzenleneceğine göre herkese kendi vazifesi ve kendi mesuliyeti verilmiş olacaktır. İki meclise veya Cumhurreisi ile hükûmet reisine, hükûmet ile parlâmentoya aynı vazifeleri tevdi ederek kuvvetleri muvazelenlendirmeye imkân yoktur; fakat muhtelif fonksiyonların tefrikine müsteniden, âmme makamları da âmme menfaatinin en iyi bir tarzda temin ve tevzii için tanzim edilebilir; nihayet bu makamların hepsi de o şekilde meratebelendirilecektir ki, hâkim irade, bununla seçimi kastediyorum, her zaman kendini saydıracak ve yine hükümran arzedilen meselelere vakıf olarak hakikî ifadeyi sağlayan ve elden geldiği kadar muhtemel sürüklenmeleri bertaraf eden şekiller gereğince karar verebilecektir.

Fonksiyonların ihtisaslaşması mefhumunu, mücerret ve daha az değerli kuvvetler ayrılığı davasile karıştırmamak lâzımdır. Kuvvetler ayrılığını, daha doğrusu her uzvun yekdiğerine karşı istiklâli halinde tefsir, cumhuriyetçi rejimde prensip itibarile gayri kabili tecvizdir, zira bütün iktidarlara tek menşe ve bunları ellerinde bulunduranların istimallerine

tek ve aynı meşrulama keyfiyeti tanınmaktadır. Fiiliyatta icra ve teşri kuvvetleri birbirleriyle memzuçturlar; tanzimsiz hükûmet etmeğe ne de bir hâyli mevzuda olduğu gibi hükûmetin hareketlerine iştirak etmeden tanzime imkân yoktur. Hükûmet ne hukukan ne de fiilen umumî seçimle gelen teşriî meclisten müstakil bulunamaz; meclis de intihap heyetinden müstakil değildir. Fakat farklı ve ayrı olan başarılacak fonksiyonlardır: Devlet hayatı bir âmîri, bir hükûmet edeni ve başkalarının da bunu murakabe, idare ve muhakeme etmelerini müstelzimidir; her beşerî teşekkülde olduğu gibi Devlet dahilinde de kuvvetler ayrılığı fiiliyatta tatbik değerinden mahrum bir tecrittir, buna mukabil fonksiyonlar ayrılığı herkesin mahdut imkânlarına ve istidat müsavatsızlığına bağlı bir şeniyyettir.

Bu fikirlerin serdinden sonra, serbest münakaşaların müstakbel Müessesan Meclisinin eserini daha fazla geciktirmeden hazırlamalarını temenni ederken, yeni müesseselerin tekevvünü faaliyetine biz de kendi tetkik ve fikir hissemizi katabiliriz.

Bizatihi siyasî dört uzuv tefrik etmekteyiz: Cumhur Başkanlığı, Hükûmet, Parlâmento, İntihap Heyeti.

Her birine ayrı roller tevdi ederek Cumhuriyet ve Hükûmet başkanlıklarını muhafaza isteğindedeyiz. Cumhur Başkanının hükûmet ettiğini, hükûmet reisinin ise idare ettiğini pekâlâ söyleyebiliriz; İcra Vekilleri Heyeti Reisliği damgasını memleket işlerine basan ve bir parlâmento ekseriyetinden teşeub eden makamdır; Cumhur Başkanı millet ve rejimin sürekliliğini temsil etmektedir; münavebeler, sallantılar, ekseriyet tahavvülleri ve parti rekabetleri boyunca devletin sürekliliğini, temel menfaatlerinin korunmasını, milli vahdeti, cumhuriyetçi bünyeye riayeti tecessüm ettiren bu makamdır.

Bu rolünü ifa sadedinde Cumhur Başkanı, seçiminden söz götürmez bir kudret almış bulunmalıdır. Sadece muvakkat bir Meclis ekseriyeti tarafından seçilmiş bir kimse addedilmemesi için intihap heyetinde mukaddem bir genişlemeye tevessül zarurîdir. Eğer, halkın doğrudan seçimini, kuvvetler muvazenesini bulandırıcı mahiyette addederek, nazara almak imkânsız ise Parlâmento âzalarına Umumî Meclislerin Parlâmentoya mensup bulunmayan âzalarını, nüfusu 20.000 i aşan şehirlerin Belediye Reiserlerini, denizaşırı ülke mümessillerinin ilâvesini temenni etmekteyiz.

Asgarî haddi kanun vazılarının vekâlet müddetlerini aşan bir müddet zarurîdir. Kanaatimizce, yeniden intihap kaydı ile yedi senelik bir müddet muvafıktır.

Cumhur Başkanının vazifelerinden bir kısmı tecessüm ettirdiği millete, bir kısmı da temini ile mükellef bulunduğu rejimin sürekliliğine bağlanacaktır.

İlk vazifeleri meyanına, Fransız Camiası (Union Française) ve Milli Müdafaa Şûraları ile Yüksek Nüfus Komitesi Başkanlıklarını, muhtelif memuriyetlere tayini, beynelmilel muahede ve mukaveleler akdini, elçilerin tayinini ithal edeceğiz.

Fransız Camiası Şûrası, muayyen şekiller tahtında, Fransız hâkimiyetine bağlı müstemleke ve himaye altındaki muhtelif ülkelerin, inkişaf derecelerine göre, federal temsilini müstelzimidir. Bu Şûra, İmparatorluğun federal şekilli bir Fransız Camiasına aşılmasını teshil edecektir. Şimdiden, sözü geçen Şûraya, Camiaya dahil ülkelerin heyeti umumiyesini ilgilendiren milli müdafaa veya iktisat siyasetine ve Fransız Camiasının müstakbel statüsünün hazırlanmasına müteallik bütün meseleler hakkında mecburen müracaat edilecektir. Aynı Şûra Cumhur Başkanının seçimine müdahale edebilecektir.

Cumhur Başkanı Milli Müdafaa Şûrası ve Yüksek Nüfus Komitesinin riyasetlerini deruhde ile gerek milli müdafaa gerekse nüfus siyasetlerinin sürekliliğini temin edecektir. Aynı zamanda haricî münasebetlerimize de vakıf bulunmalıdır. Yabancı elçiler nezdine tayin edilecek; devam etmekte olan bütün müzakerelerden haberdar edilecek ve diplomatik makamlara tayinleri bizzat yapacaktır. Bu meseleler üzerinde, pek tabii olarak, salâhiyetkar Vekil ve Vekiller Heyeti Reisinin faaliyet ve mesuliyeti cereyan edecekse de, Cumhur Başkanı umumî bir murakabe icra edecektir.

Cumhur Başkanının, Anayasanın gidişine bağlı vazifeleri arasında, şunları nazara almaktayız: İcra Vekilleri Heyeti Reisinin tayini ve ârizi olarak azli, kanunların neşir ve ilânı, Meclisi fesh salâhiyeti ve aşağıda tasrih edeceğimiz hal ve şartlar dahilinde, Vekiller Heyeti Reisinin mukabil imzasile referandum açmak salâhiyeti, Yüksek Hâkimler Heyeti [5] riyaseti ve af salâhiyeti.

Cumhur Başkanı salâhiyet sahasına dahil meseleler hakkında yazılı mesaj yolu ile Meclislere müracaat edebilecektir ve Parlâmento muvacehesinde gayri mesul bulunacaktır.

Cumhur Başkanı hükümet etse de, idare etmez. Şu halde Vekiller Heyetinin içtimalarına riyaset etmiyecek ve âdî kararnameleleri imzalamıyacaktır.

[5] Yüksek Hâkimler Şûrası, Cumhur Başkanından gayri, Adalet Bakanını, Devlet Şûrası Başkanını, Temyiz Birinci Başkanını, Temyiz tarafından müntehap dört hâkimi, İstinaf Mahkemesi Birinci Başkanları tarafından müntehap dört hâkimi ihtiva edecektir. Hâlen Yüksek Hâkimler Şûrasına devredilen vazifeleri deruhde edecektir. Ayrıca, Temyiz Birinci Başkan ve âzalarının tayini ve hâkimlerin terfiine müteallik kaidelerin tesbiti ile istigal edecektir.

İcra Vekilleri Heyeti Reisi hükûmetin mesul şefidir. Cumhur Başkanı tarafından muayyen ve kabili azl olan Vekiller Heyeti Reisi, Mebusan Meclisinin seçimi ile takviye edilmiştir. Bu teşhiz ve takviye senelik olacak ve her sene Meclisin alelâde ve ilk celsesinde yenilenecektir. Vekiller Heyeti Reisi kendisine karşı münferiden mesul Vekilleri tayin ve azleder. Âdi kararnamele ve hükûmetin kanun tekliflerini muhtevi lâyhaları imza ettiği gibi Cumhur Başkanının imzasına iktiran eden kanun ve kararnamelere de mukabil imzasını vazedecektir. O Fransız Camiası ve Milli Müdafaa Şûralarının reis vekilidir.

Mebusan Meclisi ile mütenazıran, İcra Vekilleri Heyeti kanun teklifi lâyhaları ve Anayasanın derpiş ettiği hususlara tevfikkan kanun-kararnmelerle tanzim salâhiyetine sahiptir, o aslen bir karar ve itidal (Koordinasyon) unsurudur ve her sahada hükûmetin politikasını tesbit eder. Kendileri tarafından inha edilen muavinlerinin (sous-secrétaires) yardımına mazhar Vekil adedinin asgarî hadde indirilmesi şayanı arzudur; on iki vekilden fazla bir heyetin mevcudiyeti halinde, hükûmet insicamının ve Vekâletlerarası koordinasyonun idamesi müşküldür.

Bir İstihbarat Sekreter Muavinliği bağlanacak İcra Vekilleri Heyeti Başkanlığı dışında, Bakanların sayısı ona irca edilebilir: Adalet, Dışişleri, İçişleri, Milli Savunma, Milli Ekonomi, Maliye, Müstemlekeler, Milli Eğitim, Çalışma, Sağlık Bakanlıkları, Hükûmet teşkiline nisbî bir elâstikiyet temini gayesile, ârizî olarak Devlet Bakanlıkları da ihdas edilebilir; bununla beraber Vekiller Heyetine iştirakleri istisnaî mahiyette sayılan ve rey hakkına sahip olmıyan Devlet Sekreter muavinlerinin adedi de tahdit edilmemelidir.

Parlâmento iki meclisten mürekkep kalacaktır. Kanaatimizce, iki meclisin mevcudiyeti kuvvetler muvazenesi bakımından elzemdir ve daha tam bir millî temsilin teminine imkân vermektedir. Fakat iki meclis arasında, terkip ve salâhiyet bakımından mühim farklar olacaktır.

Umumî ve tek dereceli seçim ve nisbî temsil yolile ve dört sene müddetle seçilen Mebuslar Meclisi, her sene kendine karşı mesul hükûmeti teşhiz ve murakabe eder; bütçe ve kanunları kabul eder.

Diğer Meclis, Temsili Meclis diyelim, mahallî teşekküller mümessillerinden (departmanlar, belediyeler, müstemlekeler); meslekî sendikalarla iktisadî teşekkülleri ve aile cemiyetlerinin [6] mümessillerinden mürekkep olacaktır. Geniş seçim dairelerince intihap edilen ve her şeyden evvel bir parti adamı olan mebuslar yanında, coğrafi, meslekî, iktisadî, ailevî ve ah-

[6] Mahallî birliklerin 150, meslekî sendikaların 80, aile cemiyetlerinin 80 mümessilli derpiş edilebilir.

lâkî menfaatlerin, sırf siyasî mülâhazaların müdahalesinden âzade olarak, korunmaları ihmal edilmemelidir; sadece siyasî görüş kâfi değildir ve muayyen nisbete müsteniden, seçmenle seçilen arasındaki mıntakavî bağları uzaklaştırarak mebusları tayin keyfiyeti millî temsile bir tamamlayıcı unsur ilâvesini zarurî kılmaktadır.

Temsilî Meclis altı sene müddetle ve üçte bir nisbetinde yenilenmek kaydile seçilecektir.

Bu ikinci meclisin rolü ne olacaktır? Terkibi itibarile bihakkın siyasî değildir ve hükümet de muvacehesinde mesul olamayacaktır. Fakat aynı meclis teşriî faaliyete ve bütçe hazırlanmasına iştirak edebilecektir; her kanun lâyihasının, bütçe lâyihaları dahil, Mebuslar Meclisinde müzakeresinden evvel, ve reyini muayyen bir müddet zarfında bildirmesi kaydı ile, bu meclise müracaat mecburiyeti vazolunabilir; yahut da, Meclis tarafından kabul edilmiş kanunlar üzerinde ve diğer Meclisi bunları tekrar müzakereye mecbur edebilme kaydı ile çalışabilecektir. Temsilî Meclisin, Mebuslar Meclisinin teşriî faaliyetine iştirak şekli ne olursa olsun, karar daima Mebuslar Meclisine aittir. Temsilî Meclisin rey ve mütalâaları terkibi bakımından kat'î bir kuvvete sahip olacaklar, ve muhakkak ki Mebuslar Meclisi ile hükümetin dikkatlerini çekeceklerdir; fakat bu ikinci Meclis hiçbir suretle Mebuslar Meclisinin ortağı olmayacak ve umumî seçimle işbaşına getirilen diğer Meclisin iradesine sed çekmeyecektir. Diğer bir bakımdan, temsilî meclisi vücuda getirecek zümrevî temsillerden herbirinin, ayrı şubeler halinde toplanıp ihtisaslarına dahil mevzular hakkında reylerine müracaat edilmesi de kabul edilebilir; bu suretle bir departman ve komünler encümenine, bir iktisadî encümene, bir aile işleri encümenine sahip olabiliriz ve bu heyetlerin herbiri de, terkip ettikleri temsil Meclisinden hariç, kendilerine has bir mevcudiyete malik olabilirler.

Temsil Meclisi ârizî olarak, Yüksek Adalet Divanı halinde, toplanabilir. Bu Divanın siyasî Konseyi tarafından, siyasî partilerin takip ve muhakemeleri mümkündür.

İntihap heyeti hem seçim hem de referandum haklarına sahip bulunacaktır. Bundan böyle seçimler yalnız muayyen ve sabit fasılalarla değil, fakat Mebuslar Meclisi feshedildikte, daima cereyan edebilecektir.

Referandum, umumî ölçüde ve fevkalâde ehemmiyeti haiz bir mesele hakkında, hükümran halkın reyine müracaattir. Fakat hiçbir suretle Meclisle arası açılan icra kuvvetinin halktan medet umması, halkı hakem seçmesi halinde menzur olmamalıdır. Bu itibarla bütün referandum şartlarının Anayasa tarafından derpişi ve Cumhur Başkanının ancak Vekiller Heyeti Reisinin Meclisin itimadını haiz bulunduğu takdirde açabilmesi gerektir.

Referandum şartları şöylece vazolunabilir:

1° — Anayasa kanunlarının kabul ve tadili hususunda Anayasa referandumları yahut siyasi Konseyin talebi üzerine (ileride görülecektir) Anayasa tefsirinden mütevellit bir ihtilâfın halli hususunda tefsiri referandum.

2° — Yalnız Mebuslar Meclisinin talebi üzerine, bu Meclis tarafından kabul edilmiş istisnai önemi haiz bir kanunu müeyyidelendirmek gayesile teşriî referandum; halkın teşriî bir metin hakkında vereceği bu hüküm tamamen istisnai bir mahiyete sahip olmalıdır.

3° — Daha ileride bahsedeceğimiz siyasi referandum.

* * *

Âmme kuvvetlerinin dört uzvunu bu suretle tesis ettikten sonra, mü-nasebetlerini ve ihtilâflarını ne suretle nazara almamız lâzımdır?

Teşri kuvveti dahilinde, Müessesan üç çeşit kanun tefrik edecektir: 1° Mebuslar Meclisi tarafından kabullerini müteakip, nihaî surette kabul edilmiş addedilip ancak bir referandum *müeyyidesi* neticesinde neşir ve ilân edilecek Anayasa Kanunları; 2° asıl mânasile kanunlar, ki Meclis tarafından kabul ve sekiz gün zarfında - yine bu müddet içinde Vekiller Heyeti Başkanının ikinci bir müzakereyi talep salâhiyeti gözönünde bulundurulurak - Cumhur Başkanı tarafından neşir ve ilân edilmeleri lâzımdır; 3° Vekiller Heyetince ısdar olunan kanun kuvvetini haiz kararnameler. Filhakika, teşriî metinlerin tezyidi, bu metinlerin bazılarındaki müstaceliyet (hususile parlâmento içtimaları arasında) Meclisi bu «gayri reşid kanunlar» yükünden tahfif ve bunları hükûmete devre icbar etmektedir. Acaba hangi kıstas kabul edilmelidir? Tefrik zordur, fakat Müessesanın aydın hukukçuları onu bulabileceklerdir; şimdilik şunu söyliyelim ki kanun kuvvetini haiz kararnamelerin mevzuları (ki Meclis bunlara tadilât babında daima vaz'iyed edebilir) ferdi hakları ve iktisadî bünyeyi ihlâl etmiyecek iktisadî sahaya ait tedbirler olacaktır.

Hükûmet, Mebuslar Meclisi huzurunda her an müteselsilen mesul olacak, yani her zaman Meclis tarafından düşürülebilecektir. Fakat asl olan devre devamınca hükûmetin istikrarıdır. Meclisin bir ademi itimat reyinden mütevellit bir kabine buhranı, Meclisin feshini ve yeni seçimleri in- taç edebilir.

Bununla beraber umumi kaideye az çok mülâyemet vermek lâzımdır, ve bir bakımdan da Meclisin feshi hiçbir suretle icra kuvvetinin umumi seçimle vücut bulan Meclis aleyhine bir hareketini ifade etmemelidir.

Başbakan veya müteaddit Bakanların değişmesiyle, buhran açmadan, bazı değişikliklere tevessül mümkündür. Cumhur Başkanı Başbakanı azil salâhiyetine sahip olabileceği gibi bu zat da bir ademi itimat reyi neticesi istifa edebilir.

Meclisin ilk âdi içtimaı başında, geniş bir umumî siyaset müzakere-lerini kapayacak senelik teçhiz reyleri ile, arada vukuu mümkün reyler arasında bir tefrike mahal verenler de vardır. Ademi itimat reyi teçhiz reyleri arasındaki fasılalarda vukubulduğu takdirde fesih mecburî olmalıdır. Aksine, ademi itimat reyi senelik teçhiz reyi zamanında vukubulursa, Cumhur Başkanı Meclisin reyini müeyyidelendirecek bir referandum açılması ile fesih arasında bir tercihe sahiptir; bu bakımdan fesih kararı ancak referandumun Meclis reyini cerhetmesi takdirinde verilecektir.

Ademi itimat reyinin derhal hükûmetin sukutunu ve yeni bir kabine- nin teşekkülünü intaç edeceği sarahatle kaydedilmelidir. Meclisin itima- dını haiz bu yeni hükûmetin yardımiledir ki Cumhur Başkanı Meclisin feshi kararını verecek ve seçmenleri yeni umumî seçimlere davet edecektir. Şunu da ilâve edelim ki, bu kabîl buhranlar haricinde, Meclisin reyine müsteniden Vekiller Heyeti Reisi Cumhur Başkanından daima Meclisin feshi kararını elde edebilmelidir. Bu suretle, fesih hiçbir zaman icra kuvvetinin Meclise karşı bir hareketi, icra kuvvetile teşri kuvveti arasında mütevellit bir ihtilâf dolayısıyla hâkimiyet sahibi halkın hakemliğine başvurulması şeklinde değil de, halkın hükûmetle Meclisi beraberce red veya tasdiki şeklinde manzur olacaktır. Başbakanın mukabil imzası şart olduğuna göre, fesih de referandum gibi Cumhur Başkanının hükûmet başka- nına karşı bir silâhı olmayacaktır.

Kanunların Anayasaya uygunluklarının murakabesi André Hauriou'nun telkin ettiği siyasî Konseyle temin edilecektir [7]. Cumhur Başkanı'nın riyaset ettiği bu heyet ayrıca her iki Meclis Başkanlarını, Devlet Şû- rası Başkanını, Temyiz Birinci Başkanını da ihtiva edecektir. Bu Konseyin uygun mütalâası Esas Teşkilât Kanunları çerçevesi dahilinde, referandum açmak [8] ve Meclisin feshine karar vermek hususlarında Cumhur Baş- kanına elzemdir. Diğer taraftan Cumhur Başkanı veya âzalardan birinin, neşir ve ilândan evvel Meclis tarafından kabul edilegeleñ bir kanunun Anayasaya uygun olup olmaması hakkındaki bir müracaati üzerine, Kon- sey ekseriyetle karar vermelidir; Cumhur Başkanı neşir ve ilânı talik, ve Meclise vereceği bir mesajla, kabul meselesi üzerinde tekrar durulmasını

[7] Bk. André HAURIU: *Le socialisme humaniste*, s. 153-154.

[8] Siyasî Konsey, referandumun ihtiyarlığı halinde yerindeligi değil, fakat yalnız Anayasaya uygunluğu hakkında bir hüküm vermeğe salâhiyettardır.

talep etmelidir. Meclis reyinde ısrar ettiği takdirde, Cumhur Başkanı, Konseyin yeni bir kararile, meseleyi referandum yolile halle tevessül edecektir.

Siyasi Konsey salâhiyetleri cümlesinden olmak üzere, siyasi partilerin statülerinin tatbikatını murakabe ve muhtemelen bunları Yüksek Adalet Divanı huzuruna sevkdebilecektir.

III. Cumhuriyetin Anayasasından daha demokratik ve daha müessir bir Anayasa hazırlamak gayesile bu ilk telkinlerimizi teklif ederken, her birinin tahrik edeceği itirazları ve zarurî kıldığı sarahatleri müdrük bulunmaktayız. Biz sadece memleketin hürriyeti ve yüceliği uğrunda Mukavemet hareketinde çalışmış olanlardan hiçbirinin lâkayit kalamıyacağı müsterek esere kendi hissemize düşen yardımı yapmak istedik.

François de Menthon

Tercüme eden: TARIK Z. TUNAYA